

Streszczenie pracy doktorskiej mgr Karoliny Prochownik pt. *How Do Moral Religions Work? A Philosophical Inquiry into the Cognitive Science of Religious Prosociality*

Promotor: dr hab. Janusz Mączka, Prof. UPJP2

Recenzenci: dr Helen De Cruz, starszy wykładowca filozofii, Oxford Brookes University,
dr hab. Konrad Talmont-Kaminski

W pracy doktorskiej analizie poddane zostały różne teorie związku religii i moralności w kognitywistyce religii. Przedmiotem oceny był postęp, jaki kognitywne religioznawstwo poczyniło w tym temacie. W szczególności badaniem objęte zostały odmienne sposoby wyjaśnienia powstania oraz kulturowego rozprzestrzeniania się tzw. „moralnych religii” (*moral religions*)—religii łączących wierzenia w istoty nadprzyrodzone z normami moralnymi—przez odwołanie się do mechanizmów psychologicznych oraz procesów ewolucji kulturowej. Skonfrontowane zostały dwa różne typy wyjaśnień moralnych religii zaproponowane w ramach kognitywistyki religii—adaptacjonistyczne wyjaśnienia, według których związek religii i moralności stanowi funkcjonalny rezultat oddziaływania procesów selekcji biologicznej lub kulturowej oraz epidemiologiczne wyjaśnienia, które nie zgadzają się na adaptacjonistyczny charakter tych procesów i tłumaczą związek religii i moralności, odwołując się do procesów kulturowej atrakcji. Przedmiot badań pracy został zawężony do adaptacjonistycznych i epidemiologicznych wyjaśnień moralnych religii jako powstałych w procesie ewolucji kulturowej. Celem pracy była analiza teorii kulturowego adaptacjonizmu (*cultural adaptationism*) i kulturowej epidemiologii (*cultural epidemiology*) w kategoriach spójności, jasności oraz stopnia, w jakim główne hipotezy badawcze zostały empirycznie potwierdzone.

W szczególności analizie poddano główne teoretyczne założenia i hipotezy badawcze oraz materiał dowodowy przedstawiony przez różnych badaczy na rzecz tych teorii. Krytycznym badaniem objęte zostały trzy główne typy dowodów—psychologiczne, etnograficzne oraz historyczne—z uwzględnieniem powiązanych problemów metodologicznych oraz pojęciowych. W pracy argumentowano, że mimo imponującego postępu badań nad związkiem religii i moralności, przedstawione przez badaczy hipotezy nie są dostatecznie jasne ze względu na nieprecyzyjne lub niespójne używanie pojęć takich jak „moralność”, „Wielcy Bogowie” czy „kulturowy dobór grupowy”, a zebrany na ich rzecz materiał dowodowy nie jest wystarczający. Ponadto sformułowane zostały konstruktywne

zalecenia mające na celu rozwiązanie wskazanych problemów. Krytyczna analiza dokonana w pracy stanowi istotny element ewaluacji postępów badań naukowych podjętych w ramach kognitywno-ewolucyjnego religioznawstwa. Rozprawa doktorska stanowi zatem pracę z dziedziny filozofii kognitywistyki religii.

Praca składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów oraz wniosków. W rozdziale pierwszym „Kognitywne i ewolucyjne ujęcia religii i moralności” (*Cognitive and evolutionary approaches to religion and morality*) wprowadzono kluczowe dla pracy pojęcia takie jak „religia”, „moralność”, „prospołeczność”, „altruizm”, „mutualizm”, „adaptacja”, „egzaptacja”, „produkt uboczny”, a także scharakteryzowano za ich pomocą główne ewolucyjno-kognitywne teorie religii będące przedmiotem oceny w pracy—adaptacjonistyczne i epidemiologiczne wyjaśnienia związku religii i moralności w kognitywistyce religii. Określony został cel pracy tj. krytyczna analiza tych teorii w zakresie, w którym uznają one związek religii i moralności za istotny element wyjaśnienia partykularnych kulturowych typów religii—moralnych religii.

W rozdziale drugim „Wyjaśnienia moralnych religii w ramach kulturowego adaptacjonizmu oraz kulturowej epidemiologii: (nie)porozumienia, modele i założenia” (*Cultural adaptationist and cultural epidemiological explanations of moral religions: [dis]agreements, models and assumptions*) przedstawiono w szczególności debatę między kulturowym adaptacjonizmem a kulturową epidemiologią na temat kulturowej ewolucji moralnych religii. Wskazano, że te dwie teorie wywodzą się ze wspólnych założeń kognitywnego religioznawstwa takich jak twierdzenie, że religia jest ewolucyjnym produktem ubocznym. Argumentowano, że różnice w pozostałych założeniach dotyczących kulturowej ewolucji religii wynikają z przyjęcia dwóch różnych modeli ewolucji kulturowej. Kulturowi adaptacjoniści przyjmują selekcyjonistyczny model ewolucji kulturowej, który zakłada relatywnie wierne powielanie idei kulturowych z uwagi na procesy społecznego uczenia się oraz rywalizacji międzygrupowej. Kulturowi epidemiolodzy uznają, że wzorce kulturowe zachowują stabilność w populacji ze względu na swoją psychologiczną lub ekologiczną atrakcyjność (np. zgodność z intuicyjnymi procesami poznawczymi). Ocena partykularnego zastosowania tych modeli w teoriach kulturowej ewolucji moralnych religii dokonana została w dwóch kolejnych rozdziałach pracy.

W rozdziale trzecim „Kulturowy adaptacjonizm” (*Cultural adaptationism*) szczegółowej analizie poddano selekcyjonistyczny model kulturowej ewolucji związku religii i moralności. Kulturowy adaptacjonizm został scharakteryzowany w kontekście dwóch zagadek, które pragnie rozwiązać—ewolucji kooperacji na szeroką skalę oraz kulturowego rozprzestrzeniania się prospołecznych religii około dwunastu tysięcy lat temu. Następnie

analizie poddano zaproponowane wyjaśnienie tych zagadek: prospołeczne religie promujące wierzenia w Wielkich Bogów skutecznie aktywowały mechanizmy nadprzyrodzonego monitoringu oraz kary, co przyczyniło się do wyłonienia się wśród ludzi kooperacji na szeroką skalę oraz kulturowego rozprzestrzeniania się prospołecznych wierzeń i praktyk religijnych w warunkach konfliktu i rywalizacji międzygrupowej. To wyjaśnienie zostało podzielone na kilka bardziej szczegółowych tez. Analizie poddane zostały kolejno trzy podstawowe rodzaje dowodów przedstawione na rzecz tych tez—psychologiczne, etnograficzne oraz historyczne. Sformułowano trzy główne argumenty. Po pierwsze wskazano, że psychologiczne dowody nie są wystarczające i nie odróżniają dostatecznie między hipotezami nadprzyrodzonego monitoringu oraz nadprzyrodzonej kary. Po drugie argumentowano, że dowody etnograficzne niedostatecznie kontrolują niezależność badanych kultur, co daje możliwość alternatywnego wyjaśnienia sukcesu kulturowego moralnych religii w kategoriach kulturowego dziedziczenia lub dyfuzji. Ponadto problematyczne są niespójności pojęciowe—oscylacja między różnymi znaczeniami terminów „moralność” oraz „Wielcy Bogowie”, które utrudniają ocenę czasu powstania moralnych religii. Po trzecie stwierdzono, że dowody historyczne mają często zdawkowy charakter i mogą utracić moc po przeprowadzeniu bardziej gruntownej analizy poszczególnych historycznych przypadków religii lub reprezentacji religijnych. Następnie przeprowadzono analizę dwóch historycznych przykładów prospołecznych religii—religii starożytnej Mezopotamii oraz chrześcijaństwa. Wykazano, że żaden z przedstawionych historycznych przykładów nie wspiera głównych hipotez kulturowego adaptacjonizmu takich jak hipoteza Wielkich Bogów czy kulturowego doboru grupowego. Stwierdzono, że liczne problemy związane z przedstawionym materiałem dowodowym znacznie osłabiają kulturowo-adaptacjonistyczne wyjaśnienie pojawienia się oraz kulturowego sukcesu moralnych religii ze względu na ich rolę w kooperacji na szeroką skalę.

W rozdziale czwartym „Kulturowa epidemiologia” (*Cultural epidemiology*) szczegółowej analizie poddano kulturowo-epidemiologiczne wyjaśnienie moralnych religii jako powstałych w procesie atrakcji kulturowej. Podejście epidemiologiczne zostało scharakteryzowane ze względu na zagadkę, którą pragnie rozwiązać—kulturowe rozprzestrzenianie się moralnych religii począwszy od tzw. Wieku Osi (*Axial Age*) w pierwszym tysiącleciu przed naszą erą. Wskazano, że dla tego wyjaśnienia moralnych religii istotne są takie czynniki jak wzrost bogactwa społecznych elit oraz zwiększenie roli sprawiedliwościowych intuicji moralnych w ramach „wolnych” strategii życiowych należących do stylu życia tych elit. To wyjaśnienie zostało rozbite na dwie bardziej szczegółowe tezy dotyczące psychologicznych oraz ekologicznych czynników atrakcji dla kulturowych form

religii powstających w tym okresie. Przeprowadzono krytyczną ocenę materiału dowodowego przedstawionego na rzecz tych dwóch tez—analizie poddano dowody psychologiczne oraz ilościowe dowody historyczne. Wskazano, że przedstawione przez badaczy badania psychologiczne wspierają rolę sprawiedliwościowych intuicji moralnych w potocznym myśleniu moralnym. Jednak jako takie badania te nie mogą służyć za bezpośredni dowód na rzecz roli sprawiedliwościowych intuicji w procesie kulturowej transmisji wierzeń moralno-religijnych. Konieczne jest bezpośrednie testowanie epidemiologicznych hipotez w tym zakresie. Ponadto stwierdzono, że dowody historyczne nie kontrolują w sposób dostateczny kulturowej niezależności między grupami włączonymi do analizy przez badaczy, przez co możliwe jest alternatywne wyjaśnienie kulturowego sukcesu moralnych religii w kategoriach procesów kulturowej dyfuzji. Dodatkowo omówione zostały problemy pojęciowe związane z przyjętą przez badaczy definicją moralności jako sprawiedliwości oraz niespójną konstrukcją pojęcia moralnych religii. Zwrócono uwagę, że kulturowa epidemiologia mierzy się z problemem wyjaśnienia kulturowego rozprzestrzeniania się moralnych religii poza wąskim kręgiem bogatych elit społecznych. Zaproponowano rozwinięcie perspektywy epidemiologicznej: wielkie moralne religie mogą zawdzięczać swój sukces kulturowy m.in. temu, iż przemawiają do wielu grup społecznych cechujących się różnym poziomem rozwoju ekonomicznego. W szczególności postawiona została hipoteza, że egalitarne komponenty pewnych moralnych religii mogą stanowić jeden z czynników potencjalnie wyjaśniających ich kulturowe rozprzestrzenianie się w różnych grupach społecznych—zarówno w ramach rozwarstwionych społeczeństw Wieku Osi, jak i w czasach późniejszych (tzw. hipoteza równości). Stwierdzono, iż kulturowa epidemiologia unika wielu problemów kulturowego adaptacjonizmu, jednak staje przed wyzwaniem dostarczenia bardziej kompleksowego oraz wieloczynnikowego wyjaśnienia moralnych religii.

We wnioskach pracy (*Conclusions*) wskazano, że kognitywno-ewolucyjne badania nad religią znacznie poszerzają nasze rozumienie psychologicznych mechanizmów stanowiących podłoże moralnych religii oraz kulturowych procesów zaangażowanych w ich rozprzestrzenianie się. Jednak przeprowadzone analizy wskazują na istnienie wielu problemów z wykorzystaniem empirycznych dowodów przez badaczy, aby wesprzeć główne hipotezy dotyczące kulturowej ewolucji moralnych religii oraz historycznej dynamiki grup społecznych. Zwrócono również uwagę na istotność pojęciowych decyzji oraz spójności w badaniach empirycznych, gdyż często determinują one finalne wnioski naukowe. Zasugerowano, że metodologiczna świadomość tych problemów stanowi jeden z warunków postępu badań naukowych nad religijną prospołecznością w kognitywistyce religii.

16.06.2017

Karolina Prochownik

A summary of a PhD dissertation by Karolina Prochownik (MA) titled *How Do Moral Religions Work? A Philosophical Inquiry into the Cognitive Science of Religious Prosociality*

Supervisor: dr hab. Janusz Mączka, prof. UPJP2

Reviewers: dr Helen De Cruz, senior lecturer in philosophy, Oxford Brookes University,
dr hab. Konrad Talmont-Kaminski

In this PhD thesis different accounts of the link between religion and morality in the cognitive science of religion were examined. The thesis was thus concerned with assessing the progress that cognitive science of religion has made on this topic. In particular, the investigation considered various explanations of the origin and cultural spread of the so called moral religions—religions associating beliefs in supernatural agents with moral norms—in terms of psychological mechanisms and cultural evolutionary processes. Two different types of explanations of moral religions in the cognitive science of religion were confronted—adaptationist approaches, which claim that the link between religion and morality is the functional result of selective biological or cultural evolutionary processes, and epidemiological approaches which deny the adaptive character of this link and explain it in terms of the processes of cultural attraction. The area of focus was restricted to the adaptationist and epidemiological explanations of moral religions considered as results of cultural evolutionary processes. The goal of the dissertation was to examine *cultural adaptationism* and *cultural epidemiology* in terms of conceptual clarity, internal coherency and empirical validity.

In particular, the thesis examined main theoretical assumptions, research hypotheses, and empirical evidence presented by various researchers in favour of these theories. Three different types of empirical evidence were critically examined—psychological, ethnographic and historical evidence—as well as associated methodological and conceptual problems. In the dissertation it was argued that, despite the impressive progress of research on the link between religion and morality, hypotheses presented by the researchers have not been clear enough—due equivocal usages of terms such as “morality”, “Big Gods” or “cultural group selection”—and that empirical evidence presented in favour of these hypotheses has not been sufficient. Some constructive possibilities of solving these problems were discussed. The critical analysis undertaken in this thesis is an important component of evaluation of the development of

research in the cognitive and evolutionary science of religion. The doctoral thesis can be hence considered as a work in the philosophy of the cognitive science of religion.

In chapter one *Cognitive and evolutionary approaches to religion and morality* the key concepts such as “religion”, “morality”, “prosociality”, “altruism”, “mutualism”, “adaptation”, “exaptation”, “by product” were introduced. The main evolutionary and cognitive theories of religion examined in the thesis—the adaptationist and epidemiological accounts of the link between religion and morality in the cognitive science of religion—were characterized according to these distinctions. The goal of the dissertation was defined in terms of the critical analysis of these theories to the extent they consider the link between religion and morality to be an important component of the explanation of the particular cultural types of religions—moral religions.

In chapter two *Cultural adaptationist and cultural epidemiological explanations of moral religions: [dis]agreements, models and assumptions* the debate between cultural adaptationism and cultural epidemiology about the cultural evolution of moral religions was characterized in detail. It was pointed out that these two theories share the common ground in accepting some core assumptions of cognitive science of religion such as the assumption that religion is an evolutionary by-product. It was argued that differences with regards to other assumptions result from two different models of cultural evolution. Cultural adaptationists accept selectionist model of cultural evolution, which assumes relatively faithful propagation of cultural ideas due to processes of social learning and intergroup competition. Cultural epidemiologists assume that cultural patterns manifest stability in the population due to their psychological and ecological attractiveness (e.g., congruence with intuitive cognitive processes). The evaluation of the particular application of these models in the theories of cultural evolution of moral religions was performed in the two following chapters of the thesis.

In chapter three *Cultural adaptationism* the cultural selectionist approach to the cultural evolution of the link between religion and morality was scrutinized. Cultural adaptationism was characterized in terms of the two puzzles it aims to explain—the emergence of large-scale cooperation and the cultural spread of prosocial religions around twelve thousands years ago. In turn, the investigation considered the proposed explanation of these puzzles—prosocial religions with moralistic Big Gods effectively triggered supernatural monitoring and punishment mechanisms, which contributed to the emergence of large-scale cooperation in humans and the cultural spread of prosocial religious beliefs and practices in the conditions of intergroup competition and conflict. This explanation was split into five more specific theses. Subsequently, three main lines of evidence that have been provided in support of these different

theses—psychological, ethnographic and historical evidence—were examined. Three major arguments were made. First, it was pointed out that psychological evidence is not sufficient and fails to distinguish between supernatural punishment and supernatural monitoring hypotheses. Secondly, it was argued that the ethnographic evidence does not control well for non-independence of examined cultures, and thus does not exclude the possibility of an alternative account of the cultural success of moral religions in terms of cultural ancestry or diffusion. Moreover, this evidence suffers from several conceptual issues—the oscillation between different senses of terms such as “Big Gods” and “morality”—which makes it difficult to assess if moralizing supernatural beliefs are recent. Thirdly, it was claimed that historical evidence is frequently anecdotal, and may not hold after a more detailed scrutiny of particular historical cases of religions or religious representations. Furthermore, two historical case studies of prosocial religions—ancient Mesopotamian religion and Christianity were provided. It was argued that none of them fit the predictions of “Big Gods hypothesis” or cultural group selection hypothesis. It was concluded that many problems with the present evidence substantially weaken the cultural adaptationists’ explanation of the cultural spread of moral religions by the role they played in large-scale cooperation.

In chapter four *Cultural epidemiology* a critical inquiry into the cultural epidemiological explanation of moral religions in terms of processes of cultural attraction was undertaken. The epidemiological approach was characterized in terms of the puzzle it aims to solve—the cultural spread of moral religions from the so called Axial Age in the first millennium BCE on. It was noticed that the proposed explanation grants a substantial role to the interaction of ecological and psychological factors—the increase in the level of affluence in the ancient populations and the increased role of moral intuitions of fairness for the elite members of societies who adopted “slow” life strategies. This explanation was split into two more specific claims about the psychological and ecological factors of attraction for the cultural forms of religions that emerged in this period. The scrutiny and critical evaluation of different types of evidence provided in favour of this approach—psychological and quantitative historical evidence—was provided. It was pointed out that psychological research presented by the researchers support the role of moral intuitions of fairness in folk moral thinking. However, it was argued that this research as such cannot provide direct evidence for the role of intuitions of fairness in the cultural transmission of moral religious beliefs, and that more direct testing of epidemiological hypotheses is necessary. In addition, it was argued that historical evidence does not sufficiently control for the cultural non-independence of groups included in the analysis by the researchers. Thus an alternative account of the cultural success of moral religions in terms of cultural

diffusion cannot be excluded. Moreover, conceptual problems with the definition of morality in terms of fairness and the oscillation between different senses of moral religions were discussed. It was pointed out that cultural epidemiology faces difficulties with explaining the cultural spread of moral religions beyond the narrow scope of rich social elites. A development of the epidemiological account was proposed: big moralizing religions might have been culturally successful, among others, because they appealed to many social groups with different economic conditions of living. In particular, it was hypothesized that egalitarian components of some moral religions might belong to the group of factors that can potentially account for their cultural spread within different social groups—both in the stratified societies of Axial Age and more modern times (so called *equality hypothesis*). It was concluded that cultural epidemiology avoids many of the problems of cultural adaptationism, however it faces a challenge of providing a more comprehensive and multi-factor explanation of moral religions.

In *Conclusions* it was pointed out that cognitive evolutionary approaches substantially widen our knowledge about the psychological mechanisms underlying moral religious beliefs and the cultural processes engaged in their propagation. However, the provided analyses demonstrate that there are many problems with how different empirical evidence has been used by the researchers to support the hypotheses concerning the cultural evolution of moral religions and historical dynamics of social groups. They also shed light on the importance of conceptual decisions and consistence in empirical research as they often determine the final scientific conclusions. It was suggested that methodological awareness of these problems is among the conditions of progress of scientific research on cognitive science of religious prosociality.

16.06.2017 Kevlun Purochovny